

Mark Granovetter. **Society and Economy: Framework and Principles.**
Cambridge and London: The Belknap Press of Harvard University Press.
2017. 256 pages

דניאל ממן*

ב־1985 פרסם מרק גרנווטר את מאמרו "Economic action and social structure: The problem of embeddedness" (Granovetter, 1985), אשר לדעת רבים נחשב למבשר תחייתה של הסוציולוגיה של הכלכלה. ספרו החדש של גרנווטר הוא תוספת חשובה לארון הספרים של התחום והוא נוסף לספרים רבים, ובהם אסופות מאמרים ואנציקלופדיות, שפרסמו במהלך השנים חוקרים שעסקו בהרחבה בסוגיות ובהיבטים השונים שהסוציולוגיה של הכלכלה עוסקת בהם. סביר להניח כי הספר של גרנווטר יהפוך לטקסט מרכזי בקרב החוקרים והסטודנטים המתעניינים ביחסי הגומלין בין חברה לכלכלה. אולם, כפי שגרנווטר מזהיר במפורש, הספר אינו מכוון רק לקהילת חוקרי הסוציולוגיה של הכלכלה; הוא נועד לתרום להבנה של יחסי הגומלין שבין כלכלה לחברה בקרב חוגים רחבים יותר, ובמיוחד לקדם את השיח עם קהילת הידע הכלכלני. יתר על כן, הספר אינו מכוון לקהילת הסטודנטים והחוקרים בראשית דרכם, כפי שעושים שני הכרכים שערכו סמלסר וסוידברג (Smelser & Swedberg, 1994; 2005) וספרו של סוידברג (Swedberg, 2003), אשר פורסים מניפה רחבה של תחומי העניין של הסוציולוגיה של הכלכלה. זהו ספר למתקדמים המציע דיון בכמה מושגי מפתח מרכזיים: נורמות, אמון, עוצמה ומוסדות.

בספרו של גרנווטר שישה פרקים. פרק המבוא מתכתב עם המאמר מ־1985 ובמיוחד עם הביקורת על הזרם המרכזי במדע הכלכלה, אשר נוטה להתעלם מיחסים חברתיים, ועל זרמים מסוימים בסוציולוגיה אשר התעלמו מחופש הבחירה של השחקנים. הפרק דן מחדש במושג "משוקעות" (embeddedness), וחוזר ומדגיש את החשיבות של רשתות חברתיות, הממוקמות ברמת ביניים בין פעולות היחידים (רמת המיקרו) ובין המוסדות החברתיים והתרבות (רמת המקרו). סוציולוגים אחדים של הכלכלה טענו כי הסוציולוגיה צריכה להציע הסברים אלטרנטיביים לתופעות כלכליות שמוסברות על ידי קהילת הידע הכלכלני; אולם בניגוד אליהם, גרנווטר טוען שהסוציולוגיה של הכלכלה צריכה להוסיף הסברים חברתיים, תרבותיים והיסטוריים. אם כך, אין זה מפתיע כי כמה מפרקי הספר דנים בעיקר בהסברים שהציעו חוקרים ממדע הכלכלה.

הפרק השני עוסק בהשפעות של תרבות, נורמות ו"כלכלה מוסרית" על פעולות כלכליות. הפרק דן בכמה שאלות מרכזיות ומתייחס להסברים שמציעים להן חוקרים שונים מתחומי הכלכלה והסוציולוגיה: מתי נורמות חשובות בחיים הכלכליים? מדוע הן משפיעות על התנהגות אנשים אשר מציייתים להן? מה המקור של הנורמות? האם הן משפיעות על ה"יעילות הכלכלית"?

הפרק השלישי דן בסוגיית האמון בכלכלה ומתייחס למחקרים בסוציולוגיה העוסקים בנושא

* המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ביקורת ספרים

וכן לעניין הגובר של מדע הכלכלה בסוגיה זו בשנים האחרונות. הפרק עוסק במקורות האמון ומתייחס להסברים שונים: אמון שמקורו באינטרסים, אמון שמקורו ביחסים בינאישיים, אמון שמבוסס על חברות בקבוצות וברשתות חברתיות, הסדרים מוסדיים התורמים לאמון, ואמון המבוסס על נורמות. עוד עוסק הפרק בחשיבות ההקשרים המוסדיים, הפוליטיים, ההיסטוריים והמקרו-כלכליים ובהשפעתם על אמון ברמה המקרו-חברתית, ולא רק ברמת הקשרים בין יחידים.

הפרק הרביעי בוחן את תפקידה של העוצמה בתהליכים כלכליים. גרנווטר, תוך התייחסות לעבודותיהם של ובר, מרקס, זימל ועבודות מאוחרות יותר בסוציולוגיה ובמדע המדינה, עורך הבחנה בין סוגים שונים של עוצמה: עוצמה כלכלית הנובעת מתלות במשאבים או משליטה בהם, עוצמה כלכלית שמקורה בעמדות סמכות, ועוצמה המבוססת על שליטה בסדר היום ובשיח של נושאים כלכליים. כמו כן, הפרק דן בשאלה באילו תנאים שחקנים שונים מגייסים סוגי עוצמה שונים כדי לקדם את האינטרסים שלהם. הוא מתייחס לנושאים כמו המיקום של שחקן ברשת הקשרים והיתרונות של שחקנים בעמדות תיווך ובחורים מבניים (structural holes). הפרק גם דן בהרחבה בשינויים שהתרחשו לאורך זמן במבנה הקשרים בין מרכיבים שונים של האליטה הכלכלית בארצות הברית, וכן בתפקידם של כלכלנים נושאי תפקידים בבירוקרטיה המדינתית. שני הפרקים האחרונים מתמקדים במוסדות, ובמיוחד בשאלה כיצד מוסדות מעצבים את הכלכלה ומושפעים ממנה. פרקים אלו מתייחסים בהרחבה למושגים התאורטיים שהוצגו בפרקים הקודמים. הפרק החמישי דן בהרחבה בזיקה שבין מוסדות חברתיים ובין כלכלה, ואף מתייחס להגדרה של המושגים "מוסדות חברתיים" ו"לוגיקות מוסדיות". נידונות בו בהרחבה השפעות התרבות על הפעילות הכלכלית: האם תרבות ייחודית לאזורים שונים מעצבת את הפעילות הכלכלית בהם? האם תרבות ולוגיקה לאומית משפיעים על התפתחות דפוסי פעולה כלכליים שונים? לבסוף, באמצעות דיון נרחב בתעשיית הרכב, גרנווטר טוען כי למוסדות יש השפעה ניכרת על ההתנהגות הכלכלית, למרות שברירותם והשתנותם. הפרק האחרון עוסק ביחסי הגומלין שבין פעולה כלכלית של יחידים ובין מוסדות חברתיים. השאלה המרכזית המעסיקה את גרנווטר היא כיצד שחקנים "בוחרים" מתוך מגוון המסגרות המוסדיות הקיימות כדי להתמודד עם בעיות שונות. לטענתו, למרות שמשממע ש"בחירה" היא פעולה מודעת, אין הדבר כך בהכרח: להסדרים מוסדיים יש השפעה ניכרת כאשר מודעות השחקנים לקיומם פחותה. נוסף על כך, מוסדות אינם מכוונים את השחקנים לפעול בדרך זו או אחרת אלא מעצבים את אופן החשיבה של השחקנים על הסיטואציות שהם נמצאים בהן.

בניגוד למקובל, אין פרק המסכם את הטיועונים המרכזיים. במקום זאת, גרנווטר חוזר ומדגיש כי מושגי המפתח שהוא דן בהם – אמון, עוצמה, נורמות ומוסדות – מצויים בכל פעילות כלכלית כמעט, ולכן הכרחי להתייחס אליהם. הוא מצייץ גם כי בכוונתו לכתוב ספר נוסף ובו, על סמך המסגרת המושגית שטבע בספר הנוכחי, ידון במקרי מבחן אחדים כמו שחיתות, צורות ארגוניות ומשטר תאגידים (corporate governance). לסיכומו של דבר, מדובר בספר שנכתב על ידי אחד מבכירי הסוציולוגים הפעילים כיום, וסביר להניח כי יעורר הדים נרחבים לא רק בקהילת הסוציולוגיה של הכלכלה, אלא גם בענפים אחרים של הסוציולוגיה ובחוגים רחבים במדעי החברה.

מקורות

- Granovetter, Mark (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91, 481–510.
- Smelser, Neil J. & Swedberg, Richard (Eds.) (1994). *The handbook of economic sociology*. Princeton & Oxford: Princeton University Press & Russell Sage Foundation.
- (Eds.) (2005). *The handbook of economic sociology* (Second Edition). Princeton & Oxford: Princeton University Press & Russell Sage Foundation.
- Swedberg, Richard (2003). *Principles of economic sociology*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.